

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست

تألیف:

دکتر ناصر محرم نژاد

عضو هیئت علمی دانشکده محیط زیست و انرژی
دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات

تهران - ۱۳۹۱

سرشناسه: محرم‌نژاد، ناصر، ۱۳۳۶

عنوان و نام پدیدآور: مدیریت و برنامه‌ریزی محیط زیست، تألیف ناصر محرم‌نژاد

مشخصات نشر: تهران: دی‌نگار، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۴۰۰ ص.: مصور، جدول، نمودار.

ISBN: 978-600-93542-2-1

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

یادداشت: کتاب حاضر در سالهای مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است.

یادداشت: واژه نامه.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۹۰].

موضوع: محیط زیست -- ایران -- مدیریت.

موضوع: محیط زیست -- مدیریت.

موضوع: محیط زیست -- حفاظت -- برنامه‌ریزی

رده بندی کنگره: الف ۱۲۹۱ م ۳ الف / ۳۲۰ GE

رده بندی دیویی: ۷۰۶۸/۳۶۳

شماره کتابشناسی ملی: ۲-۱۱۶۳۹

مرکز پخش: تهران: خیابان انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، واحد ۳۲۸،

تلفن: ۶۶۴۸۷۰۹۰ - ۶۶۴۸۷۰۹۱

کتابفروشی دی

عنوان کتاب: مدیریت و برنامه‌ریزی محیط زیست

مؤلف: ناصر محرم‌نژاد

ناشر: دی‌نگار

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۵۰۰ نسخه

چاپخانه و صحافی: احیاء پژوهاک اندیشه

لیتوگرافی: نوربخش

قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-93542-2-1

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۵۴۲-۲-۱

«حق چاپ و نشر برای نشر دی‌نگار محفوظ است و هرگونه نسخه برداری از آن پیگرد قانونی دارد.»

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۶	پیش گفتار
۱۷	فصل اول: آشنایی با اصول کلی مدیریت و برنامه ریزی
۱۷	۱-۱- تعریف مدیریت
۲۰	۱-۲- عناصر و اجزاء مدیریت
۲۱	۱-۲-۱- برنامه ریزی
۲۱	۱-۲-۱-۱- تعریف برنامه ریزی
۲۲	۱-۲-۱-۲- اهداف برنامه ریزی
۲۲	۱-۲-۱-۳- الویت برنامه ریزی
۲۴	۱-۲-۱-۴- انواع برنامه ریزی
۲۶	۱-۲-۲- سازماندهی
۲۶	۱-۲-۲-۱- نمودار سازمانی
۲۶	۱-۲-۲-۲- تقسیم کار و طبقه بندی وظایف در سازمان
۳۲	۱-۲-۳- تأمین نیروی انسانی
۳۳	۱-۲-۳-۱- استفاده از روش سیستم ها در تأمین نیروی انسانی
۳۴	۱-۲-۳-۲- مهارت های مدیران
۳۶	۱-۲-۴- هدایت و رهبری در سازمان
۳۶	۱-۲-۴-۱- تعریف رهبری در سازمان
۳۷	۱-۲-۴-۲- وظایف رهبری در سازمان
۳۸	۱-۲-۴-۳- سبک های رهبری در سازمان
۴۱	۱-۲-۵- هماهنگ نمودن-ارائه گزارش-بودجه بندی
۴۱	۱-۲-۵-۱- هماهنگ نمودن
۴۲	۱-۲-۵-۲- ارائه گزارش
۴۳	۱-۲-۵-۳- بودجه بندی
۴۴	۱-۲-۶- کنترل و نظارت
۴۴	۱-۲-۶-۱- تعاریف کنترل و نظارت
۴۵	۱-۲-۶-۲- فرآیند کنترل و نظارت
۴۷	۱-۲-۶-۳- طبقه بندی کنترل و نظارت
۴۸	۱-۲-۶-۴- مشکلات کنترل و نظارت
۴۹	۱-۳- سازمان

۴۹	۱-۳-۱- تعریف سازمان
۵۰	۱-۳-۲- ویژگیهای سازمان در جهان امروز
۵۲	۱-۴- مدیریت علم است یا هنر؟
۵۳	۱-۵- روش های تحقیق در مدیریت
۵۵	۱-۶- سطوح مدیریت
۵۷	۱-۷- تصمیم گیری
۵۷	۱-۷-۱- فرآیند تصمیم گیری
۵۹	۱-۷-۲- انواع تصمیم ها
۵۹	۱-۷-۳- رابطه بین مشکلات، انواع تصمیمات و سطوح مدیریت
۶۱	فصل دوم: آشنایی با ساختار مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست
۶۱	۲-۱- شناخت مدیریت محیط زیست
۶۲	۲-۱-۱- سیر تاریخی مدیریت محیط زیست در جهان
۶۴	۲-۱-۲- تعریف و مشخصه های مدیریت محیط زیست
۶۶	۲-۱-۳- اهداف مدیریت محیط زیست
۶۶	۲-۲- متغیر های مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست
۶۹	۲-۳- نوع مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست
۷۰	۲-۴- سازو کار مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست
۷۲	۲-۵- فراگرد مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست
۷۲	۲-۶- شناخت جامع نگر محیط زیست
۷۴	۲-۷- آشنایی با عناصر و اجزاء مدیریت و برنامه ریزی راهبردی همسان با مدیریت محیط زیست
۷۴	۲-۷-۱- تعریف مدیریت استراتژیک
۷۵	۲-۷-۲- مزایای مدیریت استراتژیک
۷۶	۲-۷-۳- فرآیند مدیریت استراتژیک
۷۷	۲-۷-۳-۱- بررسی و شناسایی عوامل محیطی
۸۲	۲-۷-۳-۲- تدوین استراتژی
۱۰۳	فصل سوم: شناخت کلی مقررات ملی، ضوابط و استانداردهای زیست محیطی برای مدیریت محیط زیست
۱۰۳	۳-۱- روند شکل گیری قوانین، آیین نامه ها و ضوابط زیست محیطی و مراجع تصویب آنها
۱۱۱	۳-۲- شورای عالی حفاظت محیط زیست
۱۱۲	۳-۳- نقش مدیریت محیط زیست در فرآیند قوانین، آیین نامه ها، ضوابط و

استانداردهای زیستمحیطی

۱۱۴

۳-۴- فرصت ها و تهدید ها

فصل چهارم: شناخت نقش معاهدات بین المللی زیست محیطی در مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست

۱۱۸

۴-۱- روند شکل گیری معاهدات بین المللی و پروتکل های زیست محیطی

۱۲۳

۴-۲- نقش مدیریت محیط زیست کشور در فرآیند شکل گیری معاهدات بین المللی زیست محیطی

۱۲۴

۴-۳- روند شکل گیری پروتکل های زیست محیطی

۱۲۶

۴-۴- نقش مدیریت محیط زیست کشور در اجرای معاهدات و پروتکل های زیست محیطی

۱۲۶

۴-۴-۱- کنوانسیون سازمان ملل در مورد تغییرات آب و هوا

۱۳۵

۴-۴-۲- کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن

۱۴۳

۴-۴-۳- کنوانسیون های مربوط به تنوع زیستی

۱۴۴

۴-۴-۳-۱- کنوانسیون تنوع زیستی

۱۴۹

۴-۴-۳-۲- کنوانسیون رامسر

۱۵۱

۴-۴-۳-۳- کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان

۱۵۲

۴-۴-۳-۴- کنوانسیون تجارت بین المللی گونه های جانوران و گیاهان

وحشی در معرض خطر انقراض و نابودی

۱۵۲

۴-۴-۳-۵- کنوانسیون گونه های مهاجر

۱۵۴

۴-۴-۴- کنوانسیون بازل در خصوص کنترل نقل و انتقال فرآورزی مواد زائد خطرناک و دفع آنها

۱۵۷

۴-۴-۵- کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با بیابان گستری

۱۶۰

۴-۴-۶- کنوانسیون های محیط زیست دریایی

۱۶۲

۴-۴-۶-۱- کنوانسیون منطقه ای کویت برای همکاری در خصوص حفاظت از محیط زیست دریایی از آلودگی

۱۶۷

۴-۴-۶-۲- کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریای خزر

۱۷۲

۴-۴-۷- کنوانسیون های مواد شیمیایی

۱۷۲

۴-۴-۷-۱- کنوانسیون روتردام در خصوص اعلام موافقت و رضایت قبلی

۱۷۳

۴-۴-۷-۲- کنوانسیون استکهلم در خصوص مواد شیمیایی پایدار

۱۷۷

فصل پنجم: شناخت نهادهای مسئول در مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست کشور

۱۷۷

۵-۱- آشنایی با چارچوب مدیریت محیط زیست در ایران

۱۸۴

۵-۲- استراتژی های حفاظت محیط زیست در ایران

- ۳۰۹ ۵-۱۲-۴- مرکز ملی بهره وری ایران
- ۳۱۰ ۵-۱۲-۴-۱ بهره وری چیست؟
- ۳۱۱ ۵-۱۲-۴-۲ بهره وری سبز
- ۳۱۳ ۵-۱۳- بررسی وظایف سازمان میراث فرهنگی و گردشگری از نظر مدیریت محیط زیست
- ۳۱۶ ۵-۱۴- بررسی وظایف شهرداریهای کشور از نظر مدیریت محیط زیست
- ۳۱۷ ۵-۱۴-۱ فضای سبز شهری
- ۳۱۹ ۵-۱۴-۲ سامان دهی صنایع و مشاغل آلاینده شهری
- ۳۲۱ ۵-۱۴-۳ جلوگیری از آلودگی هوا در شهرها
- ۳۲۲ ۵-۱۴-۴ مدیریت پسماندها در شهرداری های کشور
- ۳۲۴ ۵-۱۴-۵ حمل و نقل عمومی
- ۳۲۹ فصل ششم: شناخت نقش هسته های محیط زیست در نهادهای دولتی و غیر دولتی برای مدیریت محیط زیست کشور
- ۳۲۹ ۶-۱- هسته های محیط زیست در نهاد های دولتی
- ۳۳۰ ۶-۱-۱- دفتر امور محیط زیست، بهداشت و ایمنی وزارت صنعت، معدن و تجارت
- ۳۳۱ ۶-۱-۲- دفتر محیط زیست و توسعه پایدار کشاورزی وابسته به وزارت جهاد کشاورزی
- ۳۳۳ ۶-۱-۳- اداره کل بهداشت، ایمنی و محیط زیست وزارت نفت
- ۳۳۳ ۶-۱-۴- مدیریت HSE
- ۳۳۶ ۶-۲- شناخت هسته ها از دیدگاه نهاد دولتی وابسته
- ۳۳۷ ۶-۲-۱- حل مشکلات زیست محیطی مبتلابه نهاد دولتی وابسته
- ۳۳۸ ۶-۲-۲- مقابله با فشار نهاد های زیست محیطی
- ۳۳۸ ۶-۲-۳- یافتن راه حلهای اقتصادی برای حل معضلات زیست محیطی
- ۳۳۹ ۶-۲-۴- تلفیق الویت های نهاد دولتی وابسته با اهداف حفاظت محیط زیست
- ۳۴۰ ۶-۲-۵- طرف مذاکره کننده نهاد وابسته با سازمان حفاظت محیط زیست
- ۳۴۱ ۶-۳- شناخت هسته ها از دیدگاه توسعه اقتصادی
- ۳۴۱ ۶-۳-۱- تشخیص تأثیرات مثبت و منفی ملاحظات زیست محیطی در توسعه اقتصادی
- ۳۴۲ ۶-۳-۲- تطبیق سطح استاندارد های زیست محیطی با فن آوری های ملی
- ۳۴۴ ۶-۴- شناخت هسته های زیست محیطی از دیدگاه سازمان متولی مدیریت محیط زیست

- ۳۴۴ ۱-۶-۴- تبدیل تهدیدها به فرصت ها
- ۳۴۶ ۵-۶- هسته های محیط زیست در نهاد های غیر دولتی
- ۳۴۹ ۶-۶- استاندارد سامانه مدیریت محیط زیست
- ۳۵۲ ۱-۶-۶- الزامات عمومی
- ۳۵۳ ۲-۶-۶- خط مشی زیست محیطی
- ۳۵۴ ۳-۶-۶- طرح ریزی برای مدیریت محیط زیست
- ۳۶۳ ۴-۶-۶- اجرا و عملیات برای سامانه مدیریت محیط زیست
- ۳۷۳ ۵-۶-۶- بررسی و کنترل
- ۳۷۴ ۱-۶-۶-۵- بایش و اندازه گیری
- ۳۷۶ ۲-۶-۶-۵- ارزیابی رعایت الزامات
- ۳۷۶ ۳-۶-۶-۵- تشخیص عدم انطباق و تعیین اقدامات اصلاحی و پیشگیرانه
- ۳۷۷ ۴-۶-۶-۵- کنترل مدارک
- ۳۷۸ ۵-۶-۶-۵- ممیزی داخلی
- ۳۸۱ ۶-۶-۶- بازنگری مدیریت
- ۳۸۳ ۷-۶-۶- بهبود مستمر
- ۳۸۸ اصطلاحات
- ۳۹۰ منابع فارسی و انگلیسی

شماره	عنوان	صفحه
شکل (۶-۲)	فرایند مدیریت HSE	۳۳۳
شکل (۶-۳)	مراحل تکامل مدیریت محیط زیست در بخشهای غیر دولتی	۳۴۶
شکل (۶-۴)	چرخه سامانه مدیریت محیط زیست	۳۴۸
شکل (۶-۵)	فرایند مراحل در بخش «شناسایی و تعیین جنبه های زیست محیطی»	۳۵۷
شکل (۶-۶)	مجموعه وظایف مدیریت ارشد سازمان و موقعیت هسته سیستم مدیریت محیط زیست	۳۶۳
شکل (۶-۷)	فرایند آموزش در سامانه مدیریت محیط زیست	۳۶۵
شکل (۶-۸)	فرایند عدم انطباق و تعیین اقدامات اصلاحی و پیشگیرانه	۳۷۴
شکل (۶-۹)	فرایند ممیزی در سامانه مدیریت محیط زیست	۳۷۹
شکل (۶-۱۰)	فرایند بازنگری مدیریت	۳۸۱
شکل (۶-۱۱)	مدل مدیریتی هسته های زیست محیطی در نهادهای غیر دولتی	۳۸۳

فهرست جدول ها

شماره	عنوان	صفحه
جدول (۱-۲)	برخی متغیرهای مهم محیط اجتماعی	۸۰
جدول (۲-۲)	جدول مورگان برای تعیین نمونه آماری در مواردی که واریانس جامعه آماری نامعلوم باشد	۸۵
جدول (۲-۳)	ماتریس IFE	۸۹
جدول (۲-۴)	ماتریس EFE	۹۱
جدول (۲-۵)	ماتریس تجزیه و تحلیل SWOT	۹۲
جدول (۲-۶)	مدل بهبود یافته ماتریس تجزیه و تحلیل SWOT	۹۴
جدول (۲-۷)	انواع استراتژی از نظر ماهیت	۹۵
جدول (۲-۸)	ماتریس QSPM	۹۸
جدول (۲-۹)	ماتریس مدل فرایند	۱۰۱
جدول (۴-۱)	توان گرمایشی کره زمین گازهای گلخانه ای مندرج در پروتکل کیوتو	۱۲۵
جدول (۴-۲)	در صد تعداد پروژه های CDM کشورها در قاره آسیا	۱۲۸
جدول (۴-۳)	وضعیت الحاق کشورها به کنوانسیون تغییرات آب و هوا و پروتکل کیوتو	۱۲۹
جدول (۴-۴)	خلاصه برآورد انتشار گازهای گلخانه ای در ایران سال ۱۹۹۴	۱۳۰
جدول (۴-۵)	خلاصه برآورد انتشار گازهای گلخانه ای در ایران سال ۲۰۱۰	۱۳۱
جدول (۴-۶)	وضعیت الحاق کشورها به کنوانسیون وین، پروتکل مونتreal و الحاقیه های آن	۱۳۷
جدول (۴-۷)	وضعیت الحاق و امضاء کنوانسیون تنوع زیستی و پروتکل های ایمنی زیستی و ناگویا	۱۴۴
جدول (۴-۸)	وضعیت الحاق کشورها به کنوانسیون و پروتکل بازل	۱۵۴
جدول (۴-۹)	فهرست مواد مشمول کنوانسیون POPs	۱۷۱
جدول (۴-۱۰)	وضعیت الحاق کشورها به کنوانسیون های شیمیایی تا جولای ۲۰۱۲	۱۷۲
جدول (۵-۱)	فهرست پروژه های مشمول انجام مطالعات ارزیابی زیست محیطی	۱۸۸
جدول (۵-۲)	مقایسه مواد آلاینده خروجی سه نوع سوخت فسیلی حاصل از تولید یک میلیارد بی تی یو انرژی	۲۶۷
جدول (۵-۳)	ماتریس مدیریت بعد از بروز سوانح و حوادث	۲۸۲
جدول (۶-۱)	روند بهبود استانداردهای خروجی از آگزوز خودروهای بنزینی و گازویلی در کشورهای اروپایی	۳۴۰
جدول (۶-۲)	فهرست استانداردهای خانواده ایزو ۱۴۰۰۰	۳۴۷
جدول (۶-۳)	یک روش تشخیص بارز بودن جنبه زیست محیطی	۳۵۶

پیش گفتار

مدیریت محیط زیست، فرآیند تخصیص منابع طبیعی و انسان ساخت برای استفاده بهینه از محیط زیست و به منظور برآورده شدن نیازهای اساسی نسل فعلی و نسل آینده در حداقل و حتی بیشتر در صورت امکان و بر اساس پایداری است. بدون تردید، مدیریت محیط زیست فرآیندی جامع نگر بوده و ناچار است به اکولوژی، اقتصاد، قانون، سیاست، جامعه مدنی، نهادهای دولتی، و بسیاری عوامل دیگر توجه کند و در عین حال به برنامه های توسعه ای کوتاه مدت و بلند مدت کشور نیز متمرکز شود.

هرگونه توسعه در بخش های اجرایی ممکن است برای مدیریت محیط زیست «تهدید» بوجود آورده و یا عملکرد های بخش های اجرایی، چنانچه با معیارهای معینی مطابقت نداشته باشد «سازمان» مدیریت محیط زیست را ممکن است مورد «تهدید» قرار دهد. بنابراین مدیریت محیط زیست بطور مستمر چه از طریق فعالیت های جاری بخشها و یا فعالیت های توسعه ای آنها ممکن است با «تهدید» مواجه شود و «فرصت» های بسیار محدودی از سوی بخشهای اجرایی برای مدیریت محیط زیست متصور می باشد.

با توجه به خصوصیات که ذکر شد، مدیریت محیط زیست از پیچیدگی ویژه ای برخوردار است که با بسیاری از مدیریت بخشهای اجرایی کشور متفاوت بوده و با آنها متمایز است. مدیریت محیط زیست نیازمند بکارگیری روش ویژه ای است که باید بر اساس مقتضیات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی آن را بکار بست.

کتاب حاضر ویرایش دوم چاپ اول است و نسبت به آن تغییرات چندی داده شده بطوریکه مطالب جدیدی که موضوعات روز محیط زیست میباشد اضافه و برخی مطالب بنا به مقتضیات زمان حذف گردیده است.

مطالعه این کتاب را به کلیه دانشجویان رشته های مختلف محیط زیست و همچنین مدیران محیط زیست سراسر کشور توصیه مینمایم.

تردیدی نیست که این کتاب به عنوان اولین کتاب تألیف شده در خصوص مدیریت و برنامه ریزی محیط زیست در کشور علیرغم انجام دومین ویرایش، خالی از ایراد نخواهد بود، لذا از کلیه استادان، مدیران و دانشجویان رشته های محیط زیست تقاضا دارم از هرگونه نظرها و پیشنهاد های خود، به آدرس پست الکترونیکی moharamnejad@gmail.com اینجانب را آگاه نمایند.

دکتر ناصر محرم نژاد

عضو هیئت علمی دانشکده محیط زیست